

Ulaî Hüsâmeddin Efendi ve Ğuraru'l-Kavâ'id Adlı Eseri*

Hüseyin ELMALI**

ÖZ

Arap Dili ve Edebiyatı alanında çalışma yapanlar, Arapçanın lügat, sarf, nahiv ve belâğatinin gelişmesinde, aslen Arap olmayan İslam alimlerinin ne denli hizmet ettiklerini ve değerli eserler kaleme aldıklarını bilirler. Nitekim Arap Dili'nin, gramer alanında kutsal kitabı mesabesinde kabul gören Sîbeyhi'nin (180/796) el-Kitâb'ı bunun en bariz ilk örneğidir. Ecdadımız Osmanlı alimlerinin de bu alanda yaptıkları hizmetler her ne kadar bazı yazarlarca geçmiş asırlara göre sönük kabul edilse de bu doğru değildir. Zira bu dönemde de gerek genel İslâmî bilimlerde ve gerekse Arap Dili'nin lügat, sarf, nahiv ve belagat alanlarında çok sayıda eserler yazılmıştır. Böyle bir düşünceye kapılmış olan Arap alimlerinin, bu düşüncelerinin başlıca nedeni, eğer art niyetli değillerse, onların Osmanlı alimlerinin yazdıkları eserlerin birçoğundan haberdar olmamalarıdır. Zira, Taşköprizâde'nin eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-Devleti'l-'Osmâniyye'sine ve Bursalı Mehmed Tahir'in "Osmanlı Müellifleri" adlı eserine kısaca göz atmak bile Osmanlı alimlerinin, Arap Dili alanında kendilerinden önceki alimlerin yazmış oldukları eserlere şerhler ve haşiyeler yazarak bu eserlerdeki dil inceliklerini ortaya koymaya gayret etmelerinin yanında, azımsanmayacak sayıda da müstakil telif eserler yazdıklarını açık seçik gösterecektir. Bu çalışmalar da sadece İstanbul, Bursa ve Edirne gibi merkezlerle sınırlı kalmamış, geniş bir coğrafyaya sahip Osmanlı devletinin her bölgesinde müstakil eserler telif eden alimler ortaya çıkmıştır. İşte bu güzide alimlerimizden ve eserlerden birisi de o gün için devletin ücra bir köşesi kabul edeceğimiz, günümüzde dahi Muğla ilimizin bir küçük ilçesi olan Ula gibi bir yerde yaşamış ve kendi medresesini kurmuş olan Ulaî Hüsâmeddin Hüseyin Efendi ve onun günümüze kadar pek bilinmeyen "Ğuraru'l-Kavâ'id" adlı eseridir. Biz bu çalışmamızda tesadüfen farkına vardığımız bu eseri ve onun Müellifini ilim alemine tanıtmaya çalıştık. Bu alanda tanıtılmayı bekleyen nice müellif ve yazma halindeki eserlerinin araştırmacıların gayret ve çabalarını beklemekte olduğuna da inanıyoruz.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Alimleri, Şâhidî, Ulaî Hüsameddin Efendi, Arap Dili, Sarf İlmi*

* Makale Geliş Tarihi / Received:22.05.2024 / Makale Kabul Tarihi / Accepted:08.08.2024

** Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, huseyinelmali@aydin.edu.tr,

Ulalı Husameddin Efendi and His Book Named Ğuraru'l-Kavâ'id

ABSTRACT

Those who work in the field of Arabic Language and Literature know how much non-Arab Islamic scholars contributed to the development of Arabic vocabulary, grammar, syntax and rhetoric and wrote valuable works. As a matter of fact, Sîbeyhi's (180/796) el-Kitâb, which is accepted as the holy book of the Arabic Language in the field of grammar, is the most obvious first example of this. Although the services provided by our ancestors, the Ottoman scholars, in this field are considered by some writers to be insufficient compared to the previous centuries, this is not true. Because during this period, many works were written both in general Islamic sciences and in the fields of dictionary, grammar, syntax and rhetoric of the Arabic Language. The main reason for these thoughts of Arab scholars who have such thoughts, unless they have malicious intentions, is that they are not aware of most of the works written by Ottoman scholars. Because even a brief look at Taşköprizâde's eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'î'd-Devleti'l-'Osmâniyye and Bursalı Mehmed Tahir's work called "Osmanlı Müellifleri" shows that Ottoman scholars before them in the field of Arabic language. It will clearly show that scholars not only tried to reveal the subtleties of language in these works by writing commentaries and annotations on the works they wrote, but also wrote a considerable number of independent, copyrighted works. These studies were not limited to centers such as Istanbul, Bursa and Edirne, but scholars who wrote independent works emerged in every region of the vast Ottoman state. One of these distinguished scholars and their works is Ulalı Hüsameddin Hüseyin Efendi, who lived in a place like Ula, a small town of Muğla province, which we would consider a remote corner of the state at that time, and founded his own madrasah, and his "Ğuraru'l-Kavâ'id", which has not been known until today. In this study, we tried to introduce this work and its author, which we discovered by chance, to the scientific world. We also believe that many authors and their works in writing are waiting to be introduced in this field, waiting for the efforts and efforts of researchers.

Keywords: *Ottoman Scholars, Ula, Shahidi, Arabic Language, Arabic Morphology (Sarf).*

التعريف بالكاتب أولالي حسام الدين أفندي وكتابه "غرر القواعد"

الملخص

إنّ العاملين في مجال اللغة العربية وآدابها يُدركون مدى مساهمة العلماء المسلمين غير العرب في تطوير اللغة العربية؛ في مفرداتها وصرفها ونحوها وبلاغتها. وإنّهم يُدركون أيضاً أنّهم قدموا خدمات جليلة، وكتبوا أعمالاً قيّمة في هذه المجالات. والواقع أنّ كتاب سيبويه (180/796) هو أحسن وأوضح مثال أوّل على ذلك؛ لأنّ "كتابه" عند اللغويين كتابٌ مُقدّسٌ في مجال النحو. ورغم أنّ هذه الخدمات التي قدّمها أجدادنا، أي العلماء العثمانيون في هذا المجال قد تُعتبر بسيطة عند بعض الكتّاب، مقارنة بالقرون الماضية، إلّا أنّ هذا الاعتبار غير صحيح. ولأنّّه في هذه الفترة أيضاً أُنجرت العديد من المؤلفات سواء في العلوم الإسلامية العامة أو في مجالات المعجم العربي والنحو والصرف والبلاغة باللغة العربية. والسبب الرئيسي لهذه الأفكار الخاطئة لدى العلماء العرب الذين لديهم مثل هذه الأفكار يرجع إلى أنّهم لا يعرفون معظم المؤلفات التي كتبها العلماء العثمانيون؛ فبنظرة سريعة على كتاب تاشكوبري زاده المسمى بـ "شقائق النعمانية في علماء الدولة العثمانية"، وكتاب محمد طاهر البورسوي المسمى بـ "المؤلفون العثمانيون" يظهر أنّ العلماء العثمانيين لهم باع طويل في مجال اللغة العربية، وسيظهر بوضوح أنّهم لم يحاولوا فقط الكشف عن تعقيدات اللغوية في هذه الأعمال من خلال كتابة التعليقات والشروح على الأعمال التي كتبها المؤلفون قبلهم، ولكنهم كتبوا أيضاً عدداً كبيراً من الآثار المؤلفة المستقلة. ولم تقتصر هذه الدراسات على مراكز مشهورة مثل إسطنبول وبورصة وأدرنة، بل ظهر علماء كتبوا أعمالاً مستقلة في كل منطقة من مناطق الدولة العثمانية الواسعة. وأحد هؤلاء العلماء المتميّزين، هو أولالي حسام الدين حسين أفندي، الذي عاش في مكان بعيد عن المركز في أوّلًا، وهي بلدة صغيرة في مقاطعة مُوغلا، والتي تُعتبر زاوية نائية من الولاية في ذلك الوقت، وأسّس مدرسته الخاصة، ودرّس فيها وألّف كتابه "غرر القواعد" الذي لم يكن معروفاً حتى اليوم. ونحن وحاولنا في هذه الدراسة تقديم حياة هذا العالم وعمله الذي اكتشفناه بالصدفة إلى الفضاء العلمي. ونعتقد أنّ العديد من المؤلّفين وأعمالهم الكتابية ينتظرون التعريف بهم في هذا المجال، وفي انتظار المزيد من جهود الباحثين.

الكلمات المفتاحية: علماء العثمانيين، أوّلا، موغلا، أولالي حسام الدين أفندي غرر القواعد.

Ulalı Husâmeddin Efendi

a. Adı:

Ulalı Hüsâmeddin Efendi¹ hakkında elimizde mevcut kaynaklarda yeterli ve detaylı bilgi bulunmamaktadır. Onun hakkında ulaşabildiğimiz en kesin bilgiler eserlerinde kendisini ifade ettiği cümleleridir. Örneğin; Ğuraru'l-Kavâ'id'in ön sözünde kendisini şöyle tanıtmaktadır:

حسام الدين حسين بن إبراهيم الأولوي...

Yine onun ed-Dürrü'l-Menkûd adlı eserinde de kendisini:

حسين بن إبراهيم بن حمزة الأولوي...

şeklinde tanıttığını görmekteyiz.

Buna göre O'nun adı: Hüseyin; Babasının adı: İbrahim; Dedesinin adı: Hamza; Lakabı: Hüsâmeddîn, Nisbesi de: el-Ulavî'dir.

b. Ailesi:

Hüsâmeddîn Efendi'nin babası olan İbrâhîm, Şâhidî mahlasıyla bilinen Muğlalı Şâhidî İbrâhîm Dede (1470-1550)'dir. Şâhidî İbrâhîm Dede, alet ilimlerini ve yüksek dinî ilimleri tahsil etmiş alim, şair ve mutasavvıf bir zattır. Devrinde Mevlevî tarikatının önde gelen isimlerindendir. Farsça ve Türkçe olmak üzere çeşitli eserleri vardır.²

¹ Ulalı Husâmeddin Efendi'nin adı kendi eserlerinde Arapça olarak Husâmuddîn Hüseyin b. İbrahim el-Ulavî (Ulalı İbrahim Oğlu Husâmeddin Hüseyin) şeklinde geçmektedir. Hakkında ilk Türkçe çalışmayı yapan Ali Rıza Haksess de "Muğla, Menteşe Büyükleri", (Muğla, 1940- 1941, Yayınlanmamış Çalışma), adlı eserinde O'nu Husâmeddin Hüseyin Efendi adıyla ele almıştır. Biz çalışmamızda O'nu, -yörede tanındığı, şekliyle- kısaca, Hüsâmeddîn Efendi olarak zikretmeyi daha uygun bulduk.

² Şâhidî ve eserleri hakkında fazla bilgi için bkz., Kâtib Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, II, 1505; Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretu's-Şu'arâ, Ankara, 1989, I, 510; Muallim Naci, Osmanlı Şairleri, (nşr., Cemal Kumaz), Ankara, 1986, s. 322; 1986, Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul, 1333, I, 92-94; Numan Külekçi, Şâhidî İbrahim Dede, Gülşen-i Vahdet, Ankara, 1996; Mustafa Çıpan, Muğlalı Şâhidî Dede, Konya, 1986 (39 sayfalık bir broşürdür. Mustafa Çıpan aynı konuda yüksek lisans tezi de yapmıştır.)

Adının Hamza olduğunu yukarıdaki ifadesinden anladığımız dedesi hakkında fazla bilgi yoktur. Şâhidî'nin bir beytinden onun da Hudâ'î mahlaslı bir şair olduğu anlaşılmaktadır.³ Şâhidî o beytinde şöyle demektedir:

Şâhidî-i Mevleviyim, ârifim gelsin beri

İsteyen sırrı Hudâ'yı, men Hüdâîzâdeyim⁴

Hüsâmeddîn Efendi, babası İbrahim'in mahlasının Şâhidî olduğunu h.993/m.1585'te yazdığı Tuhfe-i Hüsâmî adlı Farsça kuralları içeren eserinin hatimesinde şöyle dile getirmiştir.

Kilk-i sıhhatle bunu yazdı Hüsâm b. Şâhidî

Okuyan tahsîl-i Fûrs edûp muradına îre

Kınalızâde Hasan Çelebi "Eş'ârında halâvet yoktur." dediği Şâhidî'nin, şu beytini çok beğenmiştir.

***Kâh olur kîsem dolar, pır pır döner bâzârda;
Kâh olur hâli, bana bâzâri pır pır döndürür.***

Bkz., a.g.e., göst. yer.

³ Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi bilgisayar ağına bağlı olan bütün İstanbul Kütüphaneleri ve diğer kütüphanelerden 99 kütüphanenin fişlerinden taradığımız Şâhidî'ye ait yazma eserlerin çoğunda onun adı: "Şâhidî İbrahim Dede b. Şeyh Hudâ'î Salih Dede el-Muğlavi" şeklinde geçmektedir. Bu bilgilerden, Şâhidî'nin babası olan Hudâ'î'nin adının Salih olduğu anlaşılmaktadır. Halbuki, yukarda "ed-Durru'l-Mankûd" da Hüsameddin Efendi dedesinin adını Hamza olarak vermektedir. Ancak biz Şâhidî'nin kütüphane kataloglarından taradığımız eserlerinin hiçbirinde Hudâ'î'nin adının Hamza olduğuna rastlayamadık. Bu durum, Hüsameddin Efendi'nin Şâhidî'nin oğlu olduğu hususunda bir istifham oluşturmaktaysa da araştırmalarımızda bu istifhamı giderecek bir belgeye rastlayamadık. Diğer taraftan Bursalı Mehmed Tahir de O'nun, Şâhidî'nin oğlu değil de Şâhidî'nin Tuhfe-i Şâhidî'sinde bahsolunan Tuhfe-i Hüsâmî" müellifi Hüsameddin Efendi olduğunu söylemektedir. Ancak Bursalı Mehmed Tahir bu tesbitinde yanılmıştır. Ulalı Hüsâmeddin Efendi'nin vefatı Şâhidî'den hicri tarih hesabıyla 69 yıl sonradır. Şâhidî ile Hüsameddin Efendi'nin ölüm tarihleri arasındaki bu zaman farkı Bursalı Mehmed Tahir'in yanlışlığını açıkça gösterse de her ikisinin vefat tarihleri arasındaki bu uzun zaman farkı da bizde bu konuda ayrı bir istifham oluşturmaktadır. Aksini de ispatlayamadığımız için Hüsameddin Efendi'nin Şâhidî'nin oğlu olduğunu ihtiyatla karşılamak lazım geldiğini düşünsek de şimdilik bunu kabul etmekten başka çaremiz olmadığından, sadece bu istifhamları diler getirerek, çalışmamızı bu doğrultuda sürdürmek istiyoruz.

⁴ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., I. 94. Bursalı Mehmed Tahir, her ikisinin türbesinin de Muğla Mevlevihanesi'nde olduğunu da zikretmektedir.

Bkz., a.g.e., göst. yer.

Didiler gökde melâik şevk ile tarih ile

Şahidizâde Hüsâmî yadigârını göre⁵

Babası Şâhidî hakkında yapılan çalışmalardan anlaşıldığına göre, Husâmuddîn Efendi'nin ailesi ilim ve tasavvufu meşgul olan bir ailedir. Bu husus 10 yaşında babasını kaybetmiş olan Şâhidî'nin çocukluk anılarını anlattığı şu mısralarından açıkça anlaşılmaktadır:

Dahi ma'sûm iken cehdile merhûm

Okutmışdı luğatler bana manzûm

Okıdum evvelâ Tuhfe-i Hüsâmî⁶

Mu'attar oldu anınla can meşâmî

Dahi manzûm okutdı çok luğatı

İçürdi tab'ıma âb-ı hayâtı

Bu mısralardan anlaşıldığı gibi babası çocuk yaşlarından itibaren Şâhidî'ye dini eğitimin yanında lisan eğitimi de vermeye başlamıştır.

⁵ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e.,I,94

⁶ Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri adlı eserinde adı geçen "Tuhfe-i Hüsâmî" hakkında şöyle demektedir: "Tuhfe-i Şâhidî'de bahsolunan Tuhfe-i Hüsâmî müellifi Hüsâmeddin Efendi'nin Muğla nevâhisinden(kasabasından) Ula nahiyesi merkezinde medfun olduğu mervidir. Yazma bir nüshası Muğla Kütüphanesinde manzumum olan(gördüğüm) Tuhfe-i Hüsâmî'nin Matla'ı (şöyledir):

ابتدا وافتاح فاتحت آغاز کار

استمالت دل خوش دادن موافق سازکار

"İbtida ve iftitah(başlama ve açış): Fâtihat ve âğâzkâr'dır.

İstimalet(gönlü çekme, hoş etme): Dil hoş dâden'dir. Muvafık(uygun): Sazkâr'dır." dedikten sonra:" Şâhidî merhûm mahdumu(oğlu) Husâmeddin Efendi'nin de Kavâ'id-i farisiyye'yi mübeyyin(açıklayan) bir manzumesi vardır ki, hatimesi ber vech-i âtîdir." diyerek Ulalı Hüsâmeddin Efendi'nin yukarda geçen beyitlerini zikretmiştir. Buna göre Mehmed Tahir Ula'da medfun olan Husâmeddin Efendi'nin Şâhidî'nin oğlu Hüsâmeddin Efendi değil de Şâhidî'nin Tuhfe-i Şâhidî'de bahsolunan Tuhfe-i Hüsâmî müellifi Hüsâmeddin Efendi olduğunu söylemektedir ki, daha önce de belirttiğimiz gibi Mehmed Tahir bu tesbitinde yanılmıştır. Çünkü, Şâhidî'nin şiirinde geçen Tuhfe-i Hüsâmî, muhtemelen Hüsâm b. Hasan el-Konevî'nin eseri olup birçok kütüphanede yazma nüshaları bulunmaktadır. (Örneğin: İstanbul Belediyesi kt. Muallim Naci Bölümü, No: 104).

Yine hakkında yapılan araştırmalardan anlaşıldığına göre 10 yaşında babasını kaybeden Şâhidî, 18 yaşına geldiğinde İstanbul'da Fatih Medresesinde eğitime başlar ve bu arada bir müddet de Bursa'da Yıldırım Han Medresesinde eğitim görür.⁷ Böylece Şâhidî'nin tasavvuf yolunu seçmeden önce medrese eğitimini de almış olduğu anlaşılmaktadır.

Şâhidî'nin, oğlu Şuhûdî'yi Muhammed Çelebiye götürdüğü ve eski Mevlevi geleneği üzerine orada 40 gün kaldıktan sonra Muğla'ya döndüğü ve Şuhûdî'nin, babasının ölümünden sonra, 1591 yılında Muğla'da vefatına kadar 40 yılı aşkın şeyhlik yaptığı söylenmektedir."⁸

c. Doğumu ve Yetiştmesi:

Hüsâmeddîn Efendi'nin doğum tarihi hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak babası Şâhidî'nin ölüm tarihinin h. 957/m. 1550 olduğu kabul edilirse⁹ Hüsâmeddîn Efendi'nin 957/1550'den önce doğmuş olması gerekmektedir. Buna göre küçük yaşta babasını kaybetmiş olan Hüsâmeddîn Efendi, muhtemelen h.1000/m.1591 yılında vefat eden kardeşi Şühûdî'nin¹⁰ yanında yetişmiştir.

Hüsâmeddîn Efendi'nin tahsilini nerede yaptığı hakkında da herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Kanaatimize göre küçük yaşta babasını

⁷ Bkz. Numan Külekçi, Şâhidî İbrahim Dede, Gülşen-i Vahdet, s. 12

⁸ Bkz. Numan Külekçi, a.g.e., göst. yer.

⁹ Bkz., Ahmed Hilmi İmamoğlu, Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şâhidî'nin Sözlüğü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Ünv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1993, s. 18; Muallim Naci de onun 927/1521'de öldüğünü söylemektedir ki, kanaatimize göre bu ikinci tarih yanlıştır. Çünkü buna göre Şâhidî'nin h. 1026'da ölen el-Ulavî'nin babası olması düşünülemez. Bursalı Mehmet Tahir, Muğla mevlevihânesinde ziyaret edilen türbede medfûn iki mezardan birinin Şâhidî'ye diğerinin de babası Hüdâî'ye ait olduğunun halk arasında söylendiğini ve Şâhidî'nin sandukası üzerinde şu beyitlerin:

Gedâyım Şâhidî-i Mevlevîyim Diyâr-ı Menteşâ'da Muğlavî'yim
Bihamdillâh ki merd-i ma'neviyim ki, ğavvâs-ı bahr-i Mesnevî'yim
Şâhidî'ye herkim ederse du'â İde mahşerde şefâ'at Mustafâ

yazılı olduğunu kaydetmektedir. Bkz., Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., I, 94. Ali Enver, Şâhidî'nin 82 yaşında öldüğünü söylemektedir. Bkz., Ahmet Hilmi İmamoğlu, a.g.e., göst. yer.

¹⁰ Bkz., Ahmet Hilmi İmamoğlu, a.g.e., göst. yer. Esrâr Dede'ye göre Şuhûdî, Şâhidî'nin manevi evladıdır. Bkz., Mustafa Çıpan, Muğlalı Şâhidî Dede, s. 16

kaybeden Hüsameddin Efendi, muhtemelen babası gibi ilk tahsilini doğum yeri olan Muğla'da yapmış ve daha sonra İstanbul, Bursa vb. ilim merkezlerinde tamamlamıştır. Elimizde mevcut eserleri O'nun, babası ve kardeşi gibi tasavvuf mesleğini değil de ilim yolunu tercih ettiğini göstermektedir.

c. İlmî Kişiliği:

Mevcut eserleri, Hüsameddin Efendi'nin daha çok dilbilgisi ve özellikle Arapçanın sarf (kelime yapısı) alanında ihtisas kazanmış olduğu kanaatini vermektedir. Nitekim O'nun vefat ettiği yıl, h. 1026 yılı Cemaziyelevvel ayının 16'sında salı günü sabahın erken saatlerinde başlayıp 17si çarşamba günü kuşluk vaktinde bitirdiği ve "okuyup ezberleyenlerin bir aydan kısa bir süre içerisinde sarf ilmini öğrenmiş olacaklarını" belirttiği, sarf kurallarının bir özeti mahiyetindeki "ed-Durru'l-Menkûd" adlı muhtasar sarf kitabı da bu kanaatimizi doğrulamaktadır.

Hüsâmeddîn Efendi'nin ilmi kişiliğine gelince, bu konuda çağdaşlarının ve sonraki âlimlerden hiç birisinin onun bu yönü hakkında herhangi bir düşüncesine rastlayamadık. Bu nedenle eserlerine ve eserlerinin ön sözlerinde, kendi ilmi durumunu ifade eden cümlelerine bakarak bir kanaat verebiliriz. Kanaatimize göre Hüsameddin Efendi, her ne kadar Osmanlı Müellifleri arasında şöhret bulamamışsa da bu O'nun ilmî yetersizliğinden değil; Ula gibi ilim çevrelerinden uzak bir yerde kendi halinde eğitim ve öğretimle meşgul olmasından, yazmış olduğu eserlerin de ilmî çevrelere ulaştırılamamasından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan o dönemlerde, alimler arasında yeni telif eserler değil de eski alimlerin eserlerine şerhler ve haşiyeler yazmak düşüncesi hakim olduğundan, Ula'da bir müderris olan Hüsameddin Efendi'nin bunun aksine kalkıp eski metinleri de eleştirerek, yeni eserler telif etmesi ve bunları geniş ilmî çevrelere ulaştırmamış olması da, gerek kıskançlık ve gerekse bilgisizlikten ötürü kendisinin görmezlikten gelinmesine sebep olmuş olabilir. Nitekim kendisi de bu durumdan yakınmış ve kendisine gösterilen alakanın onun ilmi seviyesiyle mütenâsib olmadığını az önce

adı geçen "ed-Durru'l-Menkûd" adlı eserinin ön sözündeki bir beyitle şöyle dile getirmiştir:

لَوْ كَانَ لِلْعِلْمِ عِزَّةٌ فِي زَمَانِي لَكُنْتُ الْيَوْمَ سَعْدَ الدِّينِ الثَّانِي

“Eğer benim zamanında ilmin bir değeri olsaydı, ben bugün ikinci Sa’duddîn¹¹ olurum.”¹²

Hüsâmeddîn Efendi hakkında sahip olduğumuz en sağlam bilgilerden birisi de O’nun vefatından 10 yıl sonra h. 1036 yılında dostları tarafından yaptırılan türbesinin kapısının üzerindeki kitabede bulunan şu mısralardır:

Binâyı arş ıstibâha sarf-ı malîle
Ehibbâ etdîler Hamza Efendi Hazretin Ta’yîn.

Mükafâtın îde Firdevs-i A’lâ’da Mevlâ
Civâr-ı Hazret-i Sultân-ı Kevneyn ile hûr-i ‘ayn.

Muhakkak kutb-u âlem, ğavs-ı a‘zam idi asrında
Aceb mi âşiyân-ı murğ-i rûhi olsa ‘illiyyîn.

Edüp bir savt hatiften dîdî târihçûn Kesbî
Yapıldı türbe, hâlen oldî âsûde Hüsâmeddîn.

Yine bir mürşid-i râh-ı Hüdâ ukbaya azmetti
Cihân-ı bî bekânın inkilâbından olup âgâh.

Hüsâmeddîn kâmil, ğavs-ı a‘zam, kub-u dânnâdır.
Turuk-u ashâbı ândan müstefîd etti emrullâh.

¹¹ Sa’duddîn: Meşhur âlim Sa’duddîn Mes’ûd b. Ömer et-Teftâzânî (712/1312-791/1389)’dir. Dilbilgisi, belâğat, mantık, metafizik ve kelam, fıkıh usulü, fıkıh, tefsir ve edebiyat alanlarında çok sayıda ünlü eserin müellifidir. Eserleri asırlarca İslam medreselerinde el kitabı olarak okutulmuştur. Hayatı ve eserleri hakkında fazla bilgi için bkz., C.A. Storey, Teftâzânî, İA, İstanbul, 1774, XII, 118-121

¹² Kanaatimize göre O’nun yaklaşık yetmiş küsur yıllık ömrünün sonunda kendi hakkındaki düşüncelerini bu şekilde dile getirmesi manidardır.

Dedi fevtine Kesbî lafzan ve ma'nen ânın târîh.
Hüsâmeddîn geçti bin yigirmi altıda eyvah.

“-Bu arşa benzeyen binaya mal harcayarak,
Dostlar Hamza Efendi Hazretlerini tayin ettiler.

-Mevla mükafatını Firdevs-i A'la'da(cennette),
Hazret-i Peygambere komşu olarak huriler etsin.

-Muhakkak dünyanın kutbu ve en büyük velisi idi asrında,
Onun can kuşunun yuvasının yücelerin yücesi olmasında
şaşılabacak bir şey var mı?

-Kesbi gaipten bir ses vererek tarihi için dedi ki:
Türbe yapıldı; şimdi mutlu oldu Hüsâmeddîn.

-Yine bir Allah yolunun mürşidi ahirete azmetti,
Bu fani dünyanın inkılabından haberdar olarak.

-Hüsâmeddîn, eksiksiz, en büyük mürşid, alim bir kutuptu.
Allah'ın emri ondan feyizlendirdi dostların yollarını.

-Kesbi nazım ve mana olarak O'nun ölümüne tarih(için) dedi:
Hüsâmeddîn gitti bin yirmi altıda eyvah.”

Yukarıdaki kitabeyi yazan Kesbî'nin, dostlarının hislerine tercüman olarak O'nun hakkında kullandığı: “Muhakkak kutb-u âlem, ğavs-ı a'zam idi asrında”, “mürşid-i râh-ı Hüdâ” ve “Hüsâmeddîn kâmil, ğavs-ı a'zam, kutb-u dânâdır” gibi övgü dolu ifadelerden Ula'lı Hüsâmeddîn Efendi'nin yöresinde çok takdir edilen büyük bir alim ve mürşit olduğu anlaşılmaktadır.

Ali Rıza Haksess de “Muğla, Menteşe Büyükleri” adlı eserinde O'nun hakkında şu bilgileri vermektedir:

“İhtisas-ı ilmîsi: Şu'abât-ı ulûmda ve bilhassa “ilm-i iştikâk ve “ilm-i edeb”de sahib-i ihtisastır.

Rütbe-i ilmiyesi: Ula’da müderris ve mesned-i meşihat (şeyhlik rütbesi).

Bulunduğu vazifeler: Sahib-i tercüme (Hüsâmeddîn Efendi), anaslin(aslen) Menteşe’nin Ula kasabasından olup mukaddimat ulûm(ilk tahsilini) ve ulûm-u aliyyeyi (sarf, nahiv vb. alet ilimlerini) asrının meşâhir ulema ve fudalasından(meşhur âlimlerinden) tederrüs ve tekemmül ettikten(okuyup, diploma aldıktan) sonra bir rivayette silsile-i tarikât-ı aliyye-i Kadiriyye’den ve diğer bir rivayette babası gibi silsile-i Mevleviyye’den ahz-ı inâbetle (Mevlevî tarikatına girerek) tarîk-i tasavvuf ve süluka meylederek, câmi-i füyûzât-ı ilâhiyye(ilahî feyizleri toplayan) ve arif-i esrâr-ı sübhâniyye (ilahi sırlara vâkıf) olmuş, bir taraftan neşr-i ulûm-u şer’iyye (dini ilimleri yaymaya ve bir taraftan da inşasına muvaffak oldukları şimdiki türbesinin ittisalindeki (bitişigindeki) dergahlarında neşr-i füyûzât-ı rabbaniye ile(ilahî feyizler yayarak) mekteb-i edeb ve medrese-i irfânlardan nice zevatı aliyye tasfiye-i ruha ve tehzîb-i ahlaka nail olmuşlardır.”¹³

Ula’da günümüzde mevcut olan ve Müftü Hüsâmeddîn Efendi Camii olarak bilinen camiyi de Hüsâmeddîn Efendi yaptırmıştır. H. 999 yılında yapımı tamamlanan caminin kitabesinde şunlar yazılıdır:

İlâhî kabul et, bunun sahibin

Habibinle cennette kıl hem celîs

Bir eksikli çün dedi tarihin,

*Aceb cuma etti Hüsâm Reis.*¹⁴

Yukarıdaki açıklamalardan da açıkça anlaşıldığı gibi yöre halkı arasında Hüsâmeddîn Efendi, *Hüsâm Reis* ve *Hüsâmeddîn Dede*¹⁵ gibi

¹³ Bkz., Ali Rıza Haksess, Muğla Menteşe Büyükleri, Muğla, 1940-1941(Yayımlanmamış Çalışma), s. 68. – Ali Rıza Haksess, yukarıdaki bilgilerin kaynağını belirtmemiştir.

¹⁴ Bkz., Ali Rıza Haksess, a.g.e., s.69; Zekai Eroğlu, Muğla Tarihi, İzmir, 1937, s. 174. Zekai Eroğlu, birinci mısradaki geçen “sahibin” kelimesini “hacetin” şeklinde okumuştur. Anlam itibarıyla bu kelimenin “sahibin” şeklinde okunması daha doğrudur. Ayrıca bu farklılığı kendisine sorduğum Prof. Dr. Hakkı Önkal Bey de: “Bu kitabeyi yerinde incelediğini ve notlarında bu kelimeyi “sahibin” şeklinde kaydettiğini.” belirtmektedir.

adlarla anılan Hüsâmeddîn Efendi, asıl tanınması gereken ilmi kişiliğinden ziyade manevî kişiliği ve keramet yönüyle anılmakta türbesi ziyaret edilmekteymiş. Zekai Eroğlu bu hususu “Muğla Tarihi” adlı eserinde şöyle dile getirmektedir: “...Halk bu zattan üsrü yüsre (zorluğu kolaylığa), hastalığı iyiliğe tebdil ettirmek, çocuk istemek gibi dilek ve hacetlerin husûlü(gerçekleşmesi) için isti‘âne (yardım talebinde) bulunurlar ve kurban nezrederek keserlermiş”¹⁶

d. Ölümü:

Hüsâmeddîn Efendi'nin türbesinin kitabesinde bulunan:

Dedi fevtine Kesbî lafzan ve ma'nen ânın târîh.

Hüsâmeddîn geçti bin yigirmi altıda eyvah.

Beytinden anlaşıldığı üzere Hüsâmeddîn Efendi h.1026 yılında vefat etmiştir. Ancak daha önce de dediğimiz gibi Hüsâmeddîn Efendi bu yılın 5. ayı olan Cemaziyelevvel ayının 16. ve 17. günleri ed-Durru'l-Mankud adlı eserini yazmıştır. Buna göre bu yıl içerisinde belirtilen tarihten sonra ölmüştür. Ula'da defnedilmiş ve on yıl sonra da türbesi yapılmıştır.

Türbesi oldukça büyük ve üstü kiremitlerle örtülüdür. Türbenin içinde beş kabir vardır. Hüsâmeddîn Efendi'nin kabri ortadadır. Sağında

¹⁵ Zekai Eroğlu, a.g.e., s. 173. Yaptırdığı caminin adının, halk arasında, Müftü Hüsâmeddin Efendi Cami olarak anılması onun müftülük görevi de yaptığını çağırırsa da başka kaynaklarda bunu teyit eden bir bilgiye rastlayamadık.

¹⁶ Mustafa Çapan, O'nun hakkında halk arasında anlatıla anlatıla günümüze kadar gelen şu menkıbeyi nakletmektedir:

“Büyük velilerden Sandras Dağı'nda münzevi bir hayat süren Çiçek Baba, sıcak bir yaz gününde mendiline kar doldurarak, arkadaşı olan Hüsâmeddîn Efendi'nin medrese dışında iştiğal ettiği kunduracı dükkanına gelir ve elindeki mendili duvara asar. Hüsâmeddin Efendi de eliyle ocaktan kor toplayarak bir beze sarar, duvardaki kar mendilinin altına asar. Ne kar erimekte ne de kor bezi yakmaktadır. Sohbetleri esnasında dükkâna ayakkabı ölçüsü aldırarak üzere bir kadın gelir. Hüsâmeddîn Efendi müşterisi ile meşgul olurken, Çiçek Baba'nın mendilindeki kar eriyerek Hüsâmeddin Efendi'nin kor dolu mendiline cızırtılar çıkarak damlamaya başlar. Bunun üzerine Hüsâmeddîn Efendi Çiçek Baba'yı:

“Şehirde evliyalık dağdakine benzemez, kendine gel!...” diyerek ikaz eder ve karın erimesi böylece durur.” Bkz., Mustafa Çapan, Muğlalı Şâhidî Dede, s. 16-17

eşi ve kızı, solunda ise bir rivayete göre iki oğlu, diğer bir rivayete göre de iki kızı bulunmaktadır. Üzerlerinde yazı ve tarih yoktur. Türbe sekiz köşelidir. Kapı ve mihrabın bulunduğu birbirine bakan iki sathın dışındaki köşelerinde birer pencere vardır. Mihrabın içi adi boya ve kaba nakışlarla tezyin edilmiştir.¹⁷

Eserleri

Hüsâmeddîn Efendi'nin Ğuraru'l-Kavâ'id'den başka ancak üç eserini tesbit edebildik. Bu nedenle önce bu eserleri hakkında kısa bilgi verdikten sonra, asıl çalışmamızın konusu olan Ğuraru'l-Kavâ'id hakkında detaylı bilgi vererek adı geçen eseri tanıtacağız.

Hüsâmeddîn Efendi'nin Ğuraru'l-Kavâ'id' dışında tesbit edebildiğimiz eserleri:

1. ed-Dürrü'l-Mankûd:

Hüsâmeddîn Efendi'nin, bu eserinin bilinen tek yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No: 3829/7, varak, 142-152'de bulunmaktadır. Ğuraru'l-Kavâ'id gibi sarf konusunda yazılmış olup, ancak oldukça muhtasar, küçük bir eserdir. Eserde sarf ilminin babları ve özellikleri özet olarak verilmiştir. Talik hattıyla yazılmış olan eserin her sayfasında 17 satır vardır. Önemli başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Müstensihî belli değildir. Yazısı Ğuraru'l-Kavâ'id'in yazısına çok benzemektedir. Her iki eserin de aynı kaleminden çıkmış olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Başı ve önsözü şöyledir:

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي بيده الخير والجد، وبقدرته تصريف كل موجود، وخص الإنسان من بخاصية أمر السجود، فمن أطاعه فصحيح سالم مسعود، ومن عصاه فمُعْتَلٌّ ناقص مردود. والصلوة والسلام على محمد الصحيح الأقوال، وعلى مقرونه من الصحابة والآل.

¹⁷ Bkz., Zekai Eroğlu, a.g.e., s. 173; Ali Rıza Haksess, a.g.e., s. 67

أما بعد: فيقول الفقير إلى القوي حسين بن إبراهيم بن حمزة الأولي -وفقه الله الملك الجليل لمرضيه وجعل حاله في المستقبل خيرا من ماضيه-: هذا مختصر في علم الصرف مشتمل على غرر الفرائد ودرر الفوائد، شرعت فيه غُدُوءَ يوم الاثنين سادس عشر من جمادى الأولى سنة ست وعشرين والألف، وختمته في ضحوة اليوم الثلاثاء سابع عشر من ذلك الشهر في السنة المذكورة. ييت:

لَوْ كَانَ لِلْعِلْمِ عَزَّةٌ فِي زَمَانِي - لَكُنْتُ الْيَوْمَ سَعْدَ الدِّينِ الثَّانِي

وَسَمِيئُهُ بِالذِّرِّ الْمُنْقُودِ، بعون الله الملك المعبود، ليصير المحصِّل بحفظه وعمله صرفيًّا في أَقَلِّ من شهر ولا يحتاج إلى امتداد دهرٍ.

اعْلَمْ يا من يريد ضبطَ أبواب التصريف أَنَّ الفعل لا يخلو إما أن يكون ثلاثيًّا [143/B] أو رباعيًّا والثلاثي...

“Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

Hamd, hayır ve cömertlik kendi elinde bulunan, bütün varlıkların tasrif (idaresi) kendi kudretiyle olan ve secde etme özelliğini insana mahsus kılan Allah’a aittir. Kim O’na itaat ederse o sahihtir (sağlam), salimdir (eksiksiz, sağlıklı), mutludur. Kim de O’na isyan ederse o illetlidir (hastalıklı)dır, nakıstır (eksik), reddedilmiştir. Salat ve selam sahih (doğru) sözlü Hz. Muhammed’in ve O’nun makrunu (yakını) olan sahabelerinin ve ailesinin üzerine olsun.

Bundan sonra: Bu, güçlü olan Allah’a muhtaç kul Hüseyin b. İbrahim b. Hamza el-Ulavî –Yüce Melik olan Cenâb-ı Allah kendisini rızasına uygun şeyleri yapmaya muvaffak kılsın ve durumunu gelecekte geçmişinden daha hayırlı eylesin- der ki: Bu yazmış olduğum kitap, sarf ilmi konusunda muhtasar bir kitaptır. En makbul bilgileri ve en kıymetli incileri içermektedir. Bu kitaba 1026 yılı Cemaziyelevvel ayının 16’sında, pazartesi günü sabahın erken saatlerinde başladım, zikredilen yılın aynı ayının 17’sinde, salı günü kuşluk vakti tamamladım. Beyt:

“Eğer benim zamanımda ilmin bir değeri olsaydı, ben bugün ikinci Sa‘duddîn olurdum.”

Ve bu kitaba –kendisine ibadet edilen melik olan Allah’ın yardımıyla “ed-Dürrü’l-Mankud=Gözden geçirilmiş, ayıklanmış inci” adını verdim ki, onu ezberleyen ve öğrenen öğrenci sarf ilmini bir aydan daha az bir sürede öğrenmiş olsun ve uzun süre bu ilmi okuma ihtiyacında olmasın.

Ey sarf ilminin bablarını kavramak isteyen kişi bil ki, fiil ya sülâsi(üç harfli) olur; ya da rubâ’î (dört harfli) olur. Sülâsî...”

Sonu:

...وسابها: أن كلَّ فعل يتصل به الضمير المنصوب فهو مُتَعَدٌّ، نحو: ضربني. تم.

Yedincisi: Mansub zamirin bittiği her fiil müteaddidir. Örnek:”
Beni dövdü.” gibi. Son.”

Yukarıdaki açıklamalarından anlaşıldığı üzere Hüsâmeddîn Efendi’nin, ömrünün sonunda yazdığı bu eserden amacı, sarf ilminde önemli bir yeri olan “bâblar” konusunu öğrencilere bir aydan daha az bir zaman gibi kısa bir sürede öğretmektir ki, Müellif bu eserinde gerçekten konuyu çok güzel bir şekilde özetlemiştir.

2. Tuhfe-i Hüsâmî:

Hüsâmeddîn Efendi’nin diğer bir eseri de Farsça’nın kurallarını özetlemiş olduğu Tuhfe-i Hüsâmî adlı muhtasar Farsça dilbilgisidir. Bu eserini Ğuraru’l-Kavâ’id ve ed-Dürrü’l-Mankud’dan önce, h.993/1585’de yazmıştır. Eserinin sonunda şöyle demektir:

Kilk-i sıhhatle bunu yazdı Hüsâm b. Şâhidî

Okuyan tahsil-i Fûrs edüp müradına îre

Didiler gökde melâik şevk ile tarih ile

Şâhidîzâde Hüsâmî yadigarını göre

Bu eserin bir nüshası (Milli Ktb. Yz. Res.A.(A) 4884/1)¹⁸ da diğerk bir nüshası da Gazi Hüsrev Kütüphanesi, Sarayova, No:637/5'te bulunmaktadır.

3. Düraru'l-Kavâ'id:

Ali Rıza Haksess, Hüsâmeddin Efendi'nin Tuhfe-i Hüsâmî'den başka h. 992'de telif ettiğı Düraru'l-Kavâ'id adlı manzum bir Farsça Dilbilgisi kitabının daha olduğunu söylemektedir.¹⁹

Ğuraru'l-Kavâ'id

a. Telif sebebi ve telif tarihi:

Hüsâmeddin Efendi, eserinin öz sözünde eserinin telif sebebini şöyle açıklamaktadır:

"...فيقول العبد الفقير إلى الله القويّ حسام الدين حسين بن إبراهيم الأولويّ -وفقه الله الملك الجليل لمراضيه، وجعل حاله خيراً من ماضيه-: لما كان علم الصّرف من أنواع الأدب جليلاً، شريفاً، [I/B] واساسه مُحْكَمًا رصيفاً، وفرعه شامخاً سامياً، وثمره ثميناً غالياً، نافعاً في كلّها، وضيعها وجلّها؛ فإنه مقصود للأقحام والإعجاز، وإرشاد للابتداء والإفراز، وكشاف لمشكلات الحقائق، ومفتاح لعضلات الدقائق. يُبسّط قواعده بالمفصّل، وكُشِفَ دلائله بالمكمل. موارده شافية عن التهاب الأكباد بالجهالات، ومعاطنه كافية في النيل إلى السعادات والكمالات.

وكان الكتّب المستعملة فيه بعضها مُنقّح يحسن فيه الشروع؛ لكنّه مختصرٌ جداً، فلا يُسَمِّن ولا يُغني من جوع، وبعضها موجزٌ غاية الإعجاز، وبعضها مرسومٌ بالألغاز، وبعضها مشتمل [I/A] على ما لا يحسن به التطويل، وما يليق ذكره في التقليل وممتل بالاملال في القيل والقال؛ ومع هذا منظو على الاختلال في الاملال، وبعضها مدخولٌ بآراء أولي الأيدي والأبصار، وبعضها ساقطٌ عن نظر المصطفين الأخيار؛ أردتُ أن أصيّف فيه مختصراً جامعاً لفوائده المشتهرة، حاوياً

¹⁸ Bkz., Ahmed Hilmi İmamoğlu, Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şâhidî'nin Sözlüğü, s.18

¹⁹ Bkz., Ali Rıza Haksess, a.g.e., s. 68, 69. Adı geçen çalışmasında Tuhfe-i Hüsâmî'den bahsetmeyen Ali Rıza Haksess, bu eser hakkında da fazla bilgi vermemiştir. Kanaatimize göre bu eserin Tuhfe-i Hüsâmî ile aynı eser olması kuvvetle muhtemeldir.

لَفَرَائِدِهِ الْمَعْتَبَرَةِ بِعِبَارَاتٍ مَعْجَبَةٍ فَائِقَةٍ، وَأَلْفَاظٍ مُوَنِقَةٍ وَاثِقَةٍ؛ وَشَرَعُهُ فِجَاءٌ -بِحَمْدِ اللَّهِ- مَكْمَلُ الْمَقَاصِدِ. وَاسْمِيَّتُهُ غُرَزُ الْقَوَاعِدِ. وَإِلَى اللَّهِ أَتَضَرَّعُ فِي أَنْ يَنْفَعَ بِهِ الْمُحَاصِلُونَ الَّذِينَ هُمْ لِلْحَقِّ طَالِبُونَ، وَعَنْ طَرِيقِ الْعِنَادِ نَاكِبُونَ، [I/B] وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ التَّوَكُّلُ وَبِهِ الْإِعْتِضَادُ، وَإِلَيْهِ التَّوْفِيقُ فِي كُلِّ الْأُمُورِ؛ إِنَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ."

“Güçlü olan Allah'a muhtaç kul Hüsâmeddin Hüseyin b. İbrahim el-Ulavî -Allah(cc) O'nu rızasına uygun işler yapmaya muvaffak kılsın ve şimdiki halini geçmişinden daha iyi yapsın- der ki: Sarf ilmi, edebiyat türlerinden yüce ve şerefli bir ilim olup, onun esâşı(kökü) muhkem ve sağlam, dalı yüce ve yüksek, meyvesi pahalı ve değerli olunca; değerlisi ve değersiziyse bütün meyvelerinin hepsi faydalı olan bir ilim olmuştur. İşte bütün bu özelliklerinden dolayı da maceracıların ve icaz peşinde koşanların hedefi olmuştur. Bu ilim, Arapçaya yeni başlayanların ve alimlerin rehberidir. Hakikatlerin problemlerinin açıklayıcısıdır, hassas ve zor meselelerin anahtarıdır. Sarf ilminin kuralları el-Mufasssal'da iyice basitleştirilmiş ve el-Mükemmel'de delilleri açık açık anlatılmıştır. O'nun kaynakları cehaletle iltihaplanmış ciğerlere şifadır, onun su yatakları saadete ve kemâlâta ulaşmak için kâfidir.

Sarf konusunda kullanılan kitaplardan bazıları gözden geçirilmiş (ayıklanmış) kitaplardır. Sarfa onlarla başlamak iyi olur. Ancak bu tür kitaplar çok muhtasardırlar; hiçbir derde deva olmazlar. Bazı sarf kitapları ise son derece vecizdir. Bazıları da bilmecelerle doludur. Bunlardan bir kısmı ise uzun uzun anlatılması hoş olmayan, kısaca anlatılması da uygun olmayan şeyleri kapsar. Bu tür kitaplar, usandırıcı derecede dedikodu kabilinden şeylerle doludur. Bununla birlikte çokça yazım hataları da içermektedirler. Bazıları ise, güç ve görüş sahibi alimlerin görüşleriyle doldurulmuştur. Yine bazıları da seçkin ilim adamlarının gözünden düşmüş eserlerdir. (İşte bütün bunlardan dolayı) bu konuda (sarf ilminin) herkesçe bilinen faydalarını içeren, muteber ve nadir incilerini (kurallarını) kapsayan, son derece etkileyici ibarelerle, beğenilir ve sağlam lafızlarla, muhtasar bir kitap yazmak istedim. Bu kitabı yazmaya başladım -Allah'a hamd olsun- hedeflerini tam olarak gerçekleştiren bir kitap oldu. Ona "Ğuraru'l-Kavâ'id = Temel Kurallar"

adını verdim. Allah'tan en içten niyazım, bu kitabın, hakkı öğrenmek isteyen ve inat yoluna gitmeden uzak duran öğrencilere yararlı olmasıdır. Benim başarım ancak Allah (cc)'ın yardımıyla. Tevekkül ve dayanma yalnız O'nadır. Bütün işleri yalnız O'na havale ediyorum. Çünkü o, kullarının her hareketini sürekli görmektedir."

Görüldüğü gibi Husâmeddin Efendi, bu kısa önsözünde önce, sarf ilminin edebi ilimler içerisindeki yerini ve önemini vurgulayıp, daha sonra da bu konuda yazılmış olan eserlerin bir eleştirisini yapar ki bunların bir kısmının son derece veciz olduklarından dolayı yetersiz olduğunu, bazılarının ise öğrencileri sıkacak ve bıktırarak ölçüde alimlerin dedikodularıyla doldurulmuş olduğunu belirtmiştir. Devamla, bu konuda yukarıda anlatılan kusurlardan arı ve önemli kuralları kapsayan, dili daha fasih ve akıcı, öğrencilerin ve öğretmenlerin severek okuyup okutacakları muhtasar bir kitap yazmak istediğini ve Allah'ın yardımıyla böyle bir kitaba başlayarak sonunda istediği amaca ulaşmış olduğunu ifade etmiştir. Böylece O'nun bu kitabı yazma sebebinin, edebî ilimlerin en önemli kolu olan sarf ilmini öğrencilere, onları bıktırıp usandırmadan ve kendileri için gerekli olmayan lüzumsuz tartışmalarla onların kafalarını karıştırmadan, kısa süre içerisinde zevkle öğretmek olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Hüsâmeddin Efendi, eserinin sonunda bu eseri tamamladığı tarihi de şöyle açıklamıştır:

فَدِ انْتَقَى فَرَاغَ بُنْيَانِ الْبَيَانِ وَلِسَانِ أَقْلَامِ التَّبْيَانِ فِي يَوْمِ الْأَرْبَعَاءِ، ثَامِنِ ذِي الْحِجَّةِ
لِسَنَةِ ثَمَانِي عَشْرَةَ وَأَلْفٍ مِنَ الْهَجْرَةِ النَّبَوِيَّةِ.

"Meseleleri açık açık anlatan ve açık anlatım kalemlerinin dili olan bu kitabın yazımının bitişi h. 1018 yılı Zilhicce ayının sekizi olan çarşamba gününe rastladı."

b. Muhtevası ve Metodu:

Ğuraru'l-Kavâ'id'in konusu, adından ve önsözünden de açıkça anlaşıldığı gibi sarf ilminin temel kurallarıdır.

Hüsâmeddîn Efendi eserine –sarfin tarifini yaptıktan sonra- , master(المصدر) konusuyla başlamış, önce normal(mimsiz) mastarı, daha sonra mimli mastarı, master binâu'l-merre ve binâu'n-nev' konularını etraflıca anlatmıştır.(s. 5-13)²⁰

Sonra, fiil (الفعل) konusunu ele almış, fiil hakkında genel bilgi verdikten sonra fiilin kısımlarına geçmiş, önce sülâsî mücerred (الثلاثي المجرد) ve rubâ'î mücerred (الرباعي المجرد) fiilleri anlatmıştır. Devamla sülâsî mezîdun fih (الثلاثي المزيد فيه) konusuna geçerek sülâsî mezîd fiilleri üç bölümde anlatmıştır. Birinci bölümde bir harf ziyadeli fiilleri, ikinci bölümde iki harf ziyadeli fiilleri, üçüncü bölümde de üç harf ziyadeli fiilleri bâb bâb anlatmış, her bâbın özelliklerini ve ziyade edilen harflerinin ne anlama geldiklerini maddeler halinde örneklerle açıklamıştır ki, bu yönüyle emsali diğer muhtasarlara kıyaslanamayacak ölçüde geniş bilgi vermiştir. (s. 16-28)

Sonra, rubâ'î mezîdun fih (الرباعي المزيد فيه) konusuna geçerek rubâ'î mezîd fiilleri anlatmıştır. Önce bir harf ziyadeli olan tefa'lûl bâbını (باب التفعّل) ve bu bâba mülhak fiilleri (ملحقات باب التفعّل), sonra da iki harf ziyadeli olan if'inlâl bâbını (باب الانفعال) ve bu bâba mülhak fiilleri (باب الانفعال ملحقات) örneklerle anlatmış, sonra if'illâl bâbına (باب الافعال) geçmiş, bu bâbın özelliklerini örneklerle anlatarak, böylece bâblar konusunu tamamlamıştır. (s. 28-30)

Devamla, fâide (فائدة) başlığı altında bir notla bütün mezîd fiillerin mastarlarıyla ve rubâ'î mücerred fiilin mastarlarıyla; sülâsî mücerred fiillerin bâblarıyla isimlendirildiğini hatırlatmıştır. (s. 30)

²⁰ Bu bölümde parantez içinde verdiğimiz numaralar, Guraru'l- Kavâ'id'in 1998 yılında İzmir'de tarafımızdan yapılan ve DEÜ İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinde bulunan, tahkikli metninin sayfa numaralarıdır.

Daha sonra da tenbih=uyarı (تنبيه) başlığı altında fiilleri lâzım ve müteaddî olmaları yönünden ele almış, bu konuda bilinmesi gereken kuralları sıralamış, müteaddîlik sebeplerini maddeler halinde örneklerle açıklamış, lâzım fiillerin özelliklerini anlatmıştır. (s.40)

Sonra çekimlere geçmiş, sahih fiillerin, mâzi, muzâri, emir, nefy, nehiy, cehd, ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdîl, ism-i zaman, ism-i mekan ve ism-i âletlerinin ayrı ayrı çekimlerini vermiştir. Bu arada fi'l-i muzârinin çekimi esnasında muzarının nasbı konusunu, nasbden edatları ve özelliklerini anlatmıştır. Fi'l-i muzârinin cezm durumuna değinmiş cezmeden şart edatlarını da ayrı ayrı örneklerle anlatmış, yine faide başlığı altında muzâri fiille ilgili bazı önemli bilgilere de yer vermiştir. Fi'l-i muzârinin şeddeli ve şeddesiz te'kid nûnuyla çekimi konusuyla fiillerin çekimine son vermiştir. (s. 41-56)

Daha sonra ism-i fâil, ism-i mef'ûl²¹, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdil, ism-i zaman, ism-i mekân ve ism-i âlet konularına geçmiş, her konuyu ayrı ayrı ele alarak örneklerle açıklamıştır. (s. 57-66)

Sonra, fiillerin aksâm-ı seb'a yönünden çekimine geçmiş, önce muza'af (المضاعف) fiilin çekimiyle başlayarak, muza'af fiilin bütün bâblardan çekimleri ve özelliklerini örneklerle anlatmıştır. Son olarak fevâid (فوائد) başlığı altında muza'af'a ilgili öğrenilmesini yararlı gördüğü bilgileri açıklamıştır. (s. 67-76)

Daha sonra illetli fiiller ve çeşitlerine (المعتل وأنواعه) geçen yazar, bu fiilleri de misal(المثال), ecvef (الأجوف), nâkıs (الناقص), lefîf-i makrûn (اللفيف المقرون) ve lefîf-i mefruk (اللفيف المفروق) sırasıyla ayrı ayrı ele alarak çekimlerini vermiş, çekim esnasında meydana gelen değişikliklerin i'lâl ve ibdâllerini de örnekleriyle açıklamıştır. (s. 76-95)

²¹ Eserin ism-i fâil ve ism-i mef'ûl konularını içeren 34 ve 35. varakları kaybolmuştur. Bu kaybolan varaklarda bulunan bu konuları eserin üslubuna uygun olarak tarafımızdan tamamlanmıştır.

Daha sonra mehmûz (المهموز) konusuna geçmiş, mehmûz(kök harflerinden biri hemze olan) fiilin çeşitlerini ayrı ayrı ele alarak ilgili bütün çekim ve kurallarını örnekleriyle vermiştir. (s. 95-102)

Son olarak da sonuç kısmında (الخاتمة) da zamirleri (المضمرات) ele alarak bütün zamir çeşitlerini özetlemek suretiyle kitabını bitirmiştir. (s. 105-108)

Görüldüğü gibi Ğuraru'l-Kavâ'id muhteva itibariyle oldukça zengin bir eserdir. Sarf ilminin bütün konularına eserde yer verilmiştir. Emsile, Bina, Maksud, İzzi, Merâh vb. gibi medreselerimizde asırlarca okutulan diğer muhtasar kitaplarının muhtevalarıyla karşılaştırıldığında bu durum açıkça görülmektedir.

Metoduna gelince: Hüsâmeddîn Efendi'nin eserinde izlediği metodu ana hatlarıyla şöyle özetleyebiliriz:

- a. İşlediği konuyu önce tarif etmektedir.
- b. Konuyla ilgili kuralları sıralamaktadır.
- c. Varsa, konunun kaç kısma ayrıldığını belirtmektedir.
- d. Kural dışı(şâz) olan kelimeleri açıklamaktadır.
- e. Örneklerle özlü bir şekilde konuyu anlatmaktadır.
- f. Konuları bitirdikten sonra “faide” ve tenbih” gibi değişik başlıklar altında konuyla ilgili bilinmesinde yarar gördüğü önemli bilgiler de vermektedir.
- g. Örneklerini ekseriyetle kelimeler ve kısa cümlelerden seçmekle birlikte yer yer ayet, hadis ve şiirlerden de örnekler vermektedir. Diğer muhtasarlara oranla, Kur'ân-ı Kerîm'den ve Arap şiirlerinden daha çok şevahit kullanmıştır.
- h. Eserinde zaman zaman dilcilerin bir kelimenin yapısı hakkındaki farklı görüşlerine de yer veren müellif az da olsa bazen kendi tercihini de bu görüşlerden birinin daha doğru olduğunu söyleyerek ortaya koymaktadır.

c. Kaynakları:

Hüsâmeddin Efendi eserinin ön sözünde, bu eseri yazarken yararlandığı kaynakları zikretmemektedir. Ancak biz eserin tahkiki esnasında baş vurduğumuz ve yer yer karşılaştığımız muhtasar sarf kitapları içerisinde onun başta, ez-Zencânî'den (ö. 655/1257) sonra Osmanlı medreselerinde okutulan ve kısaca el-'İzzî diye bilinen el-'İzzî fi't-Tasrîf (veya Tasrîfu'z-Zencânî) adlı meşhur muhtasarı ve onun et-Taftâzânî (793/1390) tarafından yazılan ve "Sa'duddîn 'ale'l-'İzzî" adlı şerhi olmak üzere İbn Hişâm'ın (761/1360) "Muğni'l-Lebîb"i ve el-Cevherî'nin (296/1006) "es-Sihah"ından çokça yararlandığını tesbit ettik. Özellikle şevâhid olarak eserinde yer verdiği şiir ve ayetlerin tamamına yakını et-Taftâzânî'nin "Sa'duddîn 'ale'l-'İzzî" adlı eseri ve el-Cevherî'nin (296/1006) "es-Sihah"ından aldığı görülmektedir. Nitekim aşağıda, nakıs fiillerle ilgili bölümden yapacağımız karşılaştırma bu konuda yeterli bir fikir verecektir.

Ğuraru'l-Kava'id:

وَأَمَّا الْمُضَارِعُ فَيُسْكَنُ اللَّامُ فِي الرَّفْعِ، نَحْوُ: يَغْزُو وَيَزْمِي يَرْضَى؛ وَيُحَذَفُ فِي الْجَزْمِ،
نَحْوُ: لَمْ يَغْزُ وَلَمْ يَزَمْ وَلَمْ يَرْضَ. وَقَدْ شَذَّ إِثْبَاتُ الْوَاوِ فِي قَوْلِهِ:

هَجَوْتُ زَبَانَ ثُمَّ جِئْتُ مُعْتَذِرًا - مِنْ هَجَوِ زَبَانٍ لَمْ تَهْجُو وَلَمْ تَدْعِ

وَشَذَّ أَيْضًا إِثْبَاتُ الْيَاءِ فِي قَوْلِهِ:

أَلَمْ يَأْتِيكَ وَالْأَنْبِيَاءُ تَنْمِي - بِمَا لَاقَتْ لَبُونَ بَنِي زِيَادٍ

وَقَدْ شَذَّ أَيْضًا إِثْبَاتُ [53/B] الْأَلْفِ مَعَ الْجَزْمِ فِي قَوْلِهِ:

وَتَضَحَّكَ مِنِّي شَيْخَةٌ عَبْثِيَّةٌ - كَأَنْ لَمْ تَرَى قَبْلِي أُسِيرًا يَمَانِيًا

وَتَفْتَحُ الْوَاوُ وَالْيَاءُ فِي النَّصْبِ، وَتَثْبِتُ الْأَلْفُ سَاكِنَةً، نَحْوُ: لَنْ يَغْزُو، وَلَنْ يَزْمِي، وَلَنْ

يَرْضَى. وَقَدْ جَاءَ إِسْكَانُ الْوَاوِ فِي النَّصْبِ عَلَى الشَّدَوْدِ، كَقَوْلِهِ:

فَمَا سَوَّدَتْنِي عَامِرٌ عَنْ وَرَاثَةٍ - أَبِي اللَّهِ أَنْ أَشْمُو بِأَمْ وَلَا أَبِ

وقد شدَّ أيضاً إسكان الياء في النصب، كقوله:

فَأَلَيْتُ لَا أَرْتِي لَهَا مِنْ كَلَالَةٍ - وَلَا مِنْ خَفِي حَتَّى تَلَاقِي مُحَمَّداً

.....

Sa'duddîn 'alâ'l-'İzzî:

"(وَأما المضارع فيسكن اللام منه في الرفع)، نحو: يغزو ويرمي ويخشى (وتحذف في الجزم) لأنها قائمة مقام الإعراب كالحركة، فكما تحذف الحركة فكذا هذه الحروف. وقد شدَّ قوله:

هَجَوْتُ زَبَانَ ثُمَّ جِئْتُ مُعْتَذِراً - مِنْ هِجْوِ زَبَانَ لَمْ تَهْجُو وَلَمْ تَدْعُ

حيث أثبت الواو. وقوله:

أَلَمْ يَأْتِيكَ وَالْأَنْبِيَاءُ تَنْمِي - بِمَا لَاقَتْ لَبُونَ بَنِي زِيَادٍ

حيث أثبت الألف. (وتفتح الواو والياء في النصب) لخفة الفتحة (وتقبى الألف في الواحد بحالها) لأنها لا تقبل الحركة ولا موجب للحذف، وقد جاء إثبات الواو والياء ساكنين في النصب مثلهما في الرفع، كقوله:

فَمَا سَوَّدَتْنِي عَامِرٌ عَنْ وَرَاثَةٍ - أَبَى اللَّهُ أَنْ أَسْمُو بِأَمْ وَلَا أَبِ

والقياس أن "أسمو" بالفتح ويحتمل أن يكون "أن" غير عاملة تشبيها لها بما المصدرية كما في قراءة مجاهد: ﴿أَنْ يَتِمَّ الرِّضَاعَةُ﴾. بالرفع وفي قول الشاعر:

أَنْ تَقْرَأَ عَلَى أَسْمَاءَ وَيَحْكُمَا - مِنْ السَّلَامِ وَأَنْ لَا تَشْعُرَا أَحَدًا

حيث أثبت النون في تقرأ، وكلاهما من الشواذ، كقوله:

فَأَلَيْتُ لَا أَرْتِي لَهَا مِنْ كَلَالَةٍ - وَلَا مِنْ خَفِي حَتَّى تَلَاقِي مُحَمَّداً

22"

²² Bkz., Sa'duddîn 'alâ'l-'İzzî, s. 51-52. Görüldüğü gibi yukarıda zikredilen beş beytin tamamı da et-Taftâzânî'nin adı geçen esrinden alınmıştır. Dördü burada yer alan beyitlerin birisi de Ğuraru'l-Kavâ'id'in 45. Sayfasında bulunmaktadır.

Bir örnek de ez-Zencânî'nin el-İzzî adlı eserinden vermek istiyoruz. Muzaf bahsi Ğuraru'l-Kavâ'id'de şöyle başlamaktadır:

"فصل في المضاعف: ويقال له: الأصمُّ، وهو - من الثلاثي المجرد والثلاثي المزيد فيه: ما كان عينه ولاؤه من جنس واحدٍ، كردَّ وأعدَّ. ومن الرباعي - مجرداً كان أو مزيداً فيه - ما كان فاؤه ولاؤه الأولى من جنس واحدٍ، وعينه ولاؤه الثانية من آخر، نحو: زَلَزَلَ وَتَزَلَزَلَ. [39/A]

اعلم أن المضاعف من الثلاثي المجرد لا يجيء إلا من: "فَعَلَ / يُفَعِّلُ"....."

el-İzzî'de de şöyledir:

"فصل في المضاعف: ويقال له: الأصمُّ لشدته. وهو - من الثلاثي المجرد والثلاثي المزيد فيه: - ما كان عينه ولاؤه من جنس واحدٍ، كردَّ وأعدَّ؛ فإن أصلهما: رَدَدَ وأَعَدَّدَ، فأسكن الأولى فأدرجت في الثاني. ومن الرباعي المجرد ما كان فاؤه ولاؤه الأولى من جنس واحدٍ، وكذلك عينه ولاؤه الثانية من جنس واحدٍ، ويقال له المطابق أيضاً، نحو: زَلَزَلَ زِلْزَالاً

وإنما الحق المضاعف بالمعتلات....."²³

Her iki eserden rastgele verdiğimiz bu örnekler, Hüsâmeddin Efendi'nin Ğuraru'l-Kavâ'id'i yazarken bu iki eserden büyük ölçüde yararlandığını açıkça göstermektedir.

Ğuraru'l-Kavâ'id'in Yazma Nüshası

Ğuraru'l-Kavâ'id'in bilinen tek yazma nüshası Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, No: 33201'de bulunmaktadır.²⁴ Miklaplı, şemseli, cetveli ve içi ebrulu koyu kahverengi deri cildinin baş taraftaki kapağı kopup kaybolmuştur. Yazısı taliktir. Önemli başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Görünümünden yaklaşık 200 yıl önce yazıldığı tahmin edilmektedir. 65+4 varaktır. Son dört varak boşdur. Her varakta (200x1330, 130x50mm ebadında) 13 satır

²³ Bkz., el-İzzî, s. 143-144

²⁴ Daha önce değindiğimiz gibi (bkz. s. 2, dipnot,1) biz bu çalışmayı yapmadan önce Ğuraru'l-Kavâ'id parçalar halinde Kütüphane deposunda bulunuyordu. Dolayısıyla fakülte kütüphanesinde kayıtlı değildi. Zikredilen numaraya bizim bu çalışmamızdan sonra kaydedildi.

vardır. 1/B'den başlayan nüsha 65/A'da sona ermektedir. İlk sayfası da boştur. Yazıldıktan sonra gözden geçirilmiş, haşiyelerinde birtakım tashihler yapılmıştır. Yer yer hareke ve yazım hataları olsa da oldukça sağlam bir nüshadır. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir.²⁵

Nüshanın sonunda bulunan:

"قد اتَّفَقَ فَرَاغُ بُنْيَانٍ وَلِسَانِ أَقْلَامِ التَّبَيَّنِ فِي يَوْمِ الْأَرْبَعَاءِ، ثَامِنِ ذِي الْحِجَّةِ لِسَنَةِ ثَمَانِي عَشْرَةَ وَأَلْفٍ (1018) مِنَ الْهَجْرَةِ النَّبَوِيَّةِ."

İfadelerinden müellifin bu eserini h. 1018 (m. 1609) yılı Zilhicce ayının sekizinde, çarşamba günü tamamladığı anlaşılmaktaysa da bu tarih eserin yazıldığı tarih olup; istinsah tarihi değildir. Bu ifadelere bakarak bu nüshanın müellif nüshası olduğunu düşünmek de kanaatimize göre yanlıştır. Çünkü:

a. Nüshada yer yer i‘rab ve yazım hataları vardır.

b. Kendisi, mevcut eserlerinden anladığımız kadarıyla, Arapça müderrisi olan müellifin, ölümünden 8 yıl önce tamamladığı bu iddialı eserini bu haliyle bırakması mümkün değildir.

c. Diğer taraftan bu nüsha, 369 yıl önce yazılmış bir nüsha görünümünde de değildir.

Ğuraru’l-Kavâ‘id’in bu nüshası, eserleri Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kütüphanesine bağışlanan Ula Ağalar Camii İmam Hatibi müderris Bekir Efendizâde Osman Ural’ın kitapları içerisinde gelmiştir. Bu nüshayı daha önce görmüş olan Ali Rıza Haksess, “Muğla, Menteşe Büyükleri” (Muğla, 1940-41) adlı eserinde: “...tarih-i te’lif ile tarih-i vefatın kurbünden (yakınlığından) ve nüshanın başkaca mevcut olmamasından dolayı eserdeki yazının müellife ait olduğu istidlal edilmektedir (çıkarılmaktadır).”²⁶ demiş olsa da yukarıda kısaca değindiğimiz sebeplerden dolayı biz o kanaate varamamaktayız. Bize

²⁵ Bu nüshanın 34 ve 35. Varakları kaybolmuştur. Bu kaybolan varaklarda bulunan ism-i fâil ve ism-i mef’ûl konuları müellifin metoduna uygun olarak tarafımızdan tamamlanmıştır.

²⁶ Bkz., Ali Rıza Haksess, a.g.e, s. 69

göre Ula'da istinsah edilmiş bulunan bu nüsha müellif nüshası değildir. Müstensihî de belli değildir.

SONUÇ

“Ulalı Husâmeddin Efendi ve Ğuraru'l-Kavâ'id Adlı Eseri” adlı bu çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. I. Bölümde: Hüsâmeddin Efendinin hayatı ele alınmış, onun adı, ailesi, doğum tarihi, yetişmesi, ilmi kişiliği ve vefat tarihi incelenmiştir. II. Bölümde de: Onun ulaşabildiğimiz eserleri kısaca tanıtılıp makalemizin asıl konusu olan **“Ğuraru'l-Kavâ'id”** adlı eseri etraflıca ele alınmıştır. Kısaca, Ulalı Husâmeddin Efendi'nin döneminde, yöresinde yetişmiş önemli bir alim, bir dilci, özellikle Arapça'nın kelime yapısı (sarf ilmi) bakımından dikkati çeken bir müderris olduğu anlaşılmaktadır. Tespitlerimize göre O, Arap gramerinde, sarf konusunda yazılmış muhtasar kitapları yetersiz bularak ve bazen da gereksiz açıklamalar içerdiğini görerek yeni bir eser yazmaya karar vermiştir. Eserinin ön sözünde sarf öğretimi ve bu konudaki kitaplar hakkında şöyle demektedir: “....Sarf konusunda kullanılan kitaplardan bazıları gözden geçirilmiş (ayıklanmış) kitaplardır. Sarfa onlarla başlamak iyi olur. Ancak bu tür kitaplar çok muhtasardırlar; hiçbir derde deva olmazlar. Bazı sarf kitapları ise son derece vecizdir. Bazıları da bilmecelele doludur. Bunlardan bir kısmı ise uzun uzun anlatılması hoş olmayan, kısaca anlatılması da uygun olmayan şeyleri kapsar. Bu tür kitaplar, usandırıcı derecede dedikodu kabilinden şeylerle doludur. Bununla birlikte çokça yazım hataları da içermektedirler. Bazıları ise, güç ve görüş sahibi alimlerin görüşleriyle doldurulmuştur. Yine bazıları da seçkin ilim adamlarının gözünden düşmüş eserlerdir. (İşte bütün bunlardan dolayı) bu konuda (sarf ilminin) herkesçe bilinen faydalarını içeren, muteber ve nadir incilerini(kurallarını) kapsayan, son derece etkileyici ibarelerle, beğenilir ve sağlam lafızlarla, muhtasar bir kitap yazmak istedim. Bu kitabı yazmaya başladım -Allah'a hamd olsun-hedeflerini tam olarak gerçekleştiren bir kitap oldu. Ona “Ğuraru'l-Kavâ'id = Temel Kurallar” adını verdim.”

Çalışmamızda yazarın bu iddialarını büyük ölçüde yerine getirdiği görülmüştür. Zira, Ğuraru'l-Kavâ'id'in muhteva itibarıyla

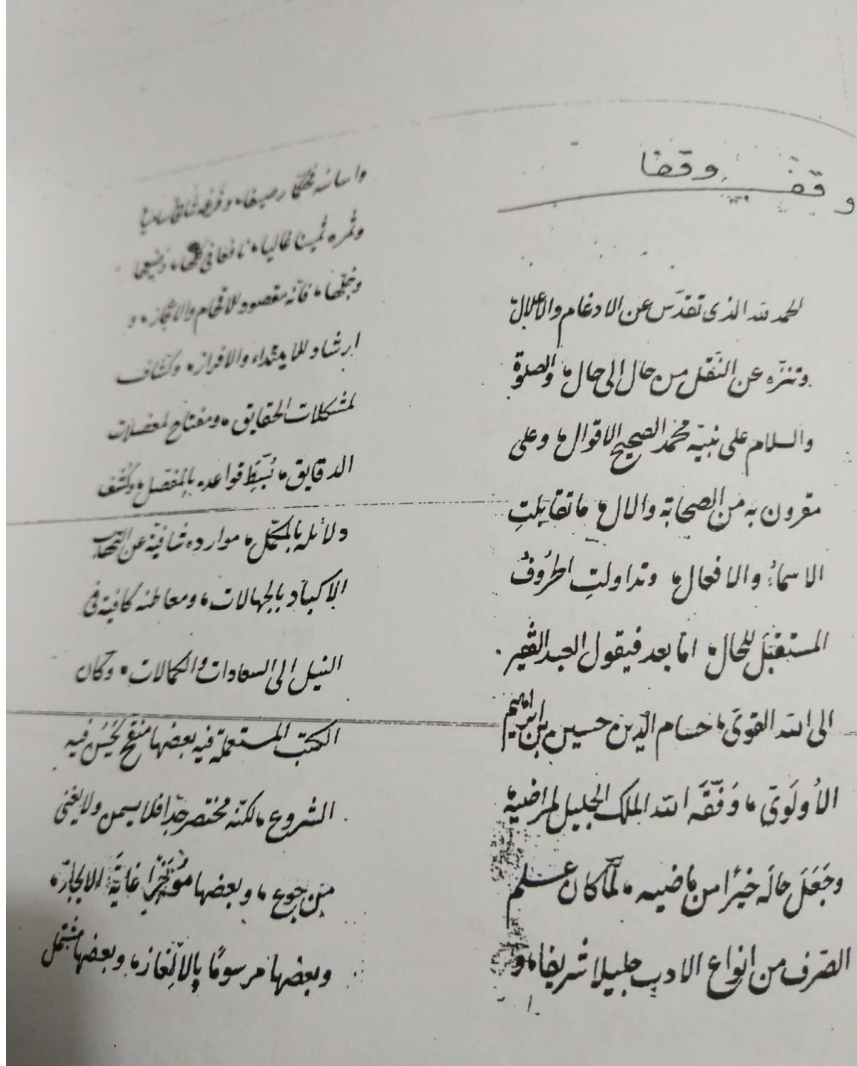
oldukça zengin bir eser olduğu Sarf ilminin bütün konularına eserde yer verildiği, Emsile, Bina, Maksud, İzzi, Merâh vb. gibi medreselerimizde asırlarca okutulan diğer muhtasar kitaplarının muhtevalarıyla karşılaştırıldığında Hüsâmettin Efendinin amacına ulaştığı açıkça görülmektedir.

Ayrıca çalışmamızda Hüsâmeddîn Efendi'nin eserinin kaynakları belirlenirken, eserinde izlediği metodu da tespit ettik. Bu tespitimize göre Hüsâmeddîn Efendi metot olarak, maddelere halinde verebileceğimiz şu yolu izlemiştir.

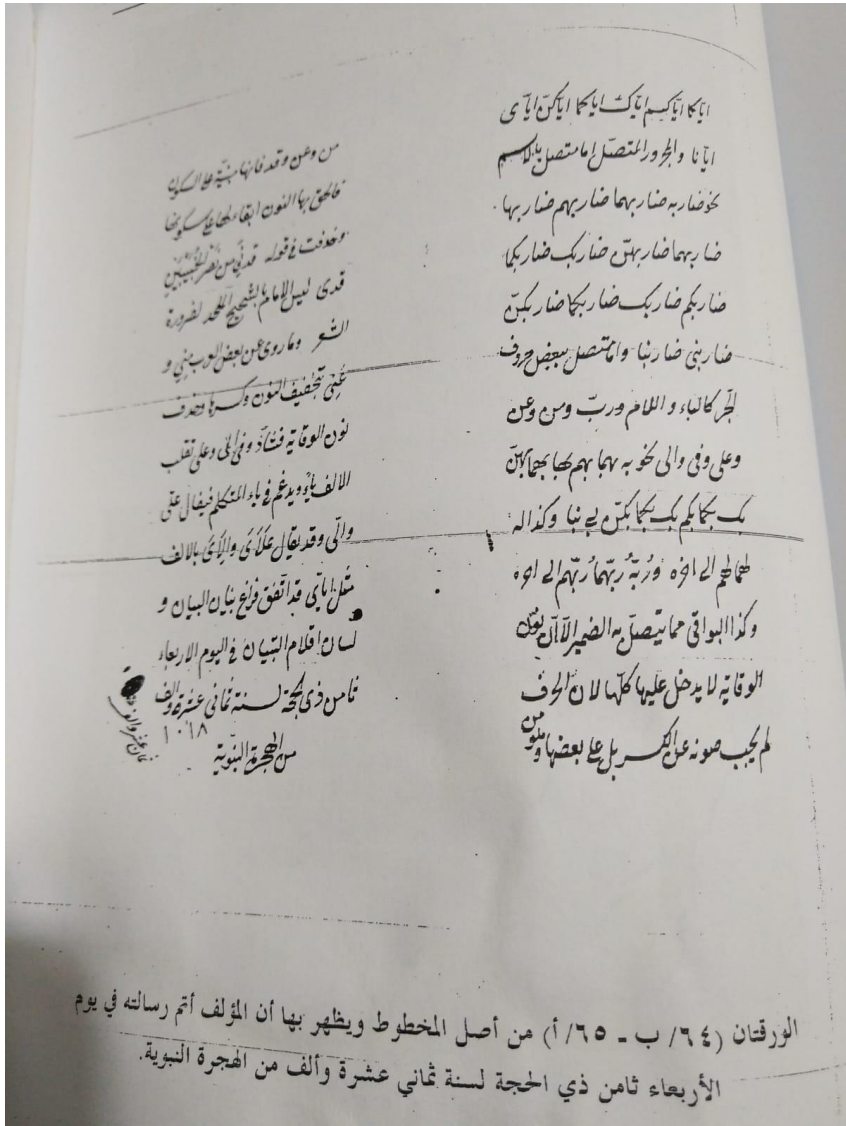
1. Varsa, konunun kaç kısma ayrıldığını belirtmektedir.
2. Kural dışı (şâz) olan kelimeleri açıklamaktadır.
3. Örneklerle özlü bir şekilde konuyu anlatmaktadır.
4. Konuları bitirdikten sonra “faide” ve tenbih” gibi değişik başlıklar altında konuyla ilgili bilinmesinde yarar gördüğü önemli bilgiler de vermektedir.
5. Örneklerini ekseriyetle kelimeler ve kısa cümlelerden seçmekle birlikte yer yer ayet, hadis ve şiirlerden de örnekler vermektedir. Diğer muhtasarlara oranla, Kur’ân-ı Kerîm’den ve Arap şiirlerinden daha çok şevahit kullanmıştır.
6. Eserinde zaman zaman dilcilerin bir kelimenin yapısı hakkındaki farklı görüşlerine de yer veren müellif az da olsa bazen kendi tercihini de bu görüşlerden birinin daha doğru olduğunu söyleyerek ortaya koymaktadır.

Ek:

1. Ğuraru'l- Kavâ'id'in yazma nüshasından örnekler:

Ğuraru'l- Kavâ'id'den kitabın adı ve mukaddimesinin bulunduğu 2/B ve 3/A varakları

Guraru’l- Kavâ‘id’in son iki varağı: (64/B ve 65/A) 65/A’nın sonunda Müellifin eserini h. 1018 yılı Zilhice ayının 8.inde Carşamba günü tamamladığı görülmektedir.

2. Hüsâmeddin Efendi'nin camii ve türbesinden görüntüler:

Caminin kitabesi

Türbenin dıştan görünüşü

Türbenin içten görünüşü

Türbenin Kitabesi

KAYNAKLAR

- Adalı (Mustafa b. Hamza b. İbrahim), Netâicu'l- efkâr, Dersaadet, 1309
- Ahmed b. Alî b. Mes 'ûd, Merâhu'l- ervâh, İstanbul, tsz.
- Ahmed Hilmi İmamoğlu, Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şâhidî'nin Sözlüğü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1993, s. 18;
- el- Âlâtâvî (Muhammed 'Alî Kırboğa), Kâmusu'l- kütüb, Konya, 1974
- Ali Rıza Hakses "Muğla, Menteşe Büyükleri", (Muğla, 1940-1941, Yayımlanmamış Çalışma),
- Asım Efendi, Kamus Tercümesi, I-IV, İstanbul 1304- 1305
- Bağdatlı İsmail Paşa, îzâhu'l- meknûn, I-II, İstanbul 1981
- ----- Hediyyetu'l- 'Ârifin, I-II, Beyrut, tsz.
- Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul, 1333, I, 92-94;

- el- Câmi ('Abdurrahmân), el-Fevâidu'z- ziyâiyye, I-II, tah. Üsâme Taha er-Rûfâ 'î, İstanbul tsz.
- Dede Congî, Şerhu'l- 'İzzî, İstanbul tsz.
- Ekrem Uykucu, Muğla Tarihi, İstanbul 1983
- İbnu'l-Hâcib, eş-Şâfiye, İstanbul, tsz.
- İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufasssal, I-X, Beyrut, tsz.
- el- İşnevî, Tasrîfu'l- İşnevî ve hâşiyetuh (Şerhu'l- 'İzzî li'z-Zencânî), Mısır 1354
- Kâtip Çelebi, Keşfu'z- zünûn, I-II, İstanbul 1971
- Kehhâle (Ömer Rıza), Mu'cemu'l- müellifin, I-15, Beyrut 1975
- Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretu's- şu'arâ', I-II, Ankara 1989
- el-Meydânî (Ebu'l- Fazl Ahmed), Nuzhatu't- tarf fi 'ilmi's- sarf, Matbaatu'l- cevâib, 1299
- Muallim Naci, Osmanlı Şairleri, (nşr., Cemal Kumaz), Ankara, 1986
- Mustafa Çıpan, Muğlalı Şâhidî Dede, Konya, 1986 (39 sayfalık bir broşürdür. Mustafa Çıpan aynı konuda yüksek lisans tezi de yapmıştır.)
- Numan Külekçi, Şâhidî İbrahim Dede, Gülşen-i Vahdet, Ankara, 1996;
- er- Râzî (Muhammed b. Ebî Bekr), Tefsîru garîbi'l- Kur'âni'l- 'Azîm, tah. Hüseyin Elmalı, Ankara 1997
- Muhtâru's- Sihâh, Tahran 1363
- Sa'duddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, Sa'duddîn 'ala'l- 'İzzî, Dersaaadet 1320
- es-Suyûtî, Hem'u'l- hevâmi', I-II, Beyrut tsz.
- Zekai Eroğlu, Muğla Tarihi, İzmir, 1937
- ez-Zemahşerî, el-Mufasssal, I-X, Beyrut tsz. (İbn Ya 'îş'in şerhiyle birlikte)
- ez- Zencânî, el-'İzzî, İstanbul tsz.
- ez-Zirikli (Hayruddîn), el-A'lâm, I-XI, Beyrut 1969